

УДК 351.863

Є. Є. Дмитрієв, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто методологічні підходи до визначення таких понять: “безпека”, “економічна безпека”, розкрито сутність поняття “національна фінансова безпека” як складової економічної безпеки.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, національна безпека, фінансова безпека.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси, які відбуваються у світовому господарстві, ставлять перед національними економіками нові проблеми та виклики. Рішення міжнародних конфліктів і суперечностей все більше переміщується з площини “гарячих” до економічних війн. Тому на перше місце виходить забезпечення не стільки військової, скільки економічної та фінансової складової системи національної безпеки.

А. Маслоу у своїй теорії мотивації ставить потребу в безпеці на другу сходинку піраміди, одразу після фізіологічних потреб, тим самим підкреслюючи значення, яке посідає безпека в житті людини. Аналогічним чином можна говорити про особливу роль безпеки для функціонування національної господарської системи. У сучасних умовах розвитку української економіки досить гостро постає питання забезпечення національної економічної безпеки. У комплексі заходів, спрямованих на її забезпечення, провідне місце посідає фінансова безпека. Слід зазначити, що багато фінансових проблем, з якими стикається національна економіка, для України є новими, оскільки сучасна фінансова система країни формується паралельно з тими змінами, що відбуваються в економіці в цілому та в окремих її секторах під впливом зовнішньоекономічних чинників.

Кризові явища в економіці вимагають приділяти особливу увагу забезпеченню національної фінансової безпеки, оскільки саме через взаємодію фінансових інститутів кризові явища, що виникли в економіці США, поширювалися на економіки інших країн та були фактором світової фінансової кризи, з наслідками якої до сьогодні борються уряди країн, в тому числі й України. Слід зазначити, що фінансові інституції є каналом впливу на національну економіку, тому проблема забезпечення національної, економічної та фінансової безпеки є актуальною.

Аналіз останніх публікацій. Вагомий внесок у розвиток науки про економічну та фінансову безпеку зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. І. Баранівський, І. Ф. Бінько, І. О. Бланк, З. С. Варналій, О. Д. Василик, О. С. Власюк, С. Б. Воронцов, В. М. Геєць, В. П. Горбулін, В. І. Грушко, Б. В. Губський, М. М. Єрмошенко, О. А. Жаліло, Я. А. Кириченко, С. В. Мочерний, В. І. Мунтіян, Г. В. Пастернак-Таранушенко, Ю. М. Пахомов, О. В. Плотніков, В. М. Свінцицький, Л. М. Стрельбицька, А. І. Сухоруков, Л. Л. Тарангул та інші.

Не вирішені раніше частини проблеми. На сьогоднішній момент серед вчених не сформовано єдиного підходу до визначення понять “безпека”, “економічна безпека” та “фінансова безпека”. Отже, визначення цих категорій потребує додаткових досліджень.

Мета статті – розглянути та класифікувати основні підходи до визначення таких понять, як “безпека”, “економічна безпека”, “національна безпека”, “фінансова безпека”.

Виклад основного матеріалу. В Україні наука про економічну безпеку є порівняно молодого, вона почала розвиватися з початку 90-х років ХХ століття, коли в пресі та науковій літературі вперше почали з’являтися статті, що розглядали якісно нове явище в економіці. Однак треба зазначити, що і до сьогодні немає єдиного підходу до визначення основних категорій науки про безпеку: чи то національна, економічна чи фінансова безпека.

Перед тим як розглядати категорію “економічна безпека”, необхідно визначити, що в цілому мається на увазі під поняттям “безпека”, однак однозначного підходу до визначення даного поняття немає. Найбільш простим, часто вживаним та інтуїтивно зрозумілим, є визначення безпеки, що наводиться в “Тлумачному словнику” Даля, який визначає безпеку як відсутність небезпеки [3, с. 67]. Схожим до такого розуміння є визначення безпеки як захищеного стану, в якому не загрожує небезпека будь-чого [2, с. 75]. Проте більшість дослідників не задовольняє саме таке визначення, оскільки воно нечітко та не в повному обсязі розкриває зміст цього поняття.

У науковій літературі можна зустріти значний перелік різноманітних тлумачень поняття “безпека”, які ми пропонуємо розділити на групи за ознакою поняття, через яке визначається “безпека”. Зазначений поділ є доволі умовним, оскільки в одному визначенні можуть бути присутні не одне, а декілька таких понять.

До першої групи можна віднести ту частину визначень, які розглядають поняття “безпека” через призму захищеності. Так “Словник сучасних економічних та правових термінів” визначає безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та

держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [11, с. 56]. Подібним до попереднього є визначення безпеки як захищеності від викликів, ризиків, небезпек та загроз; стан стійкого існування (розвитку) об’єкта, при якому вірогідність небажаної зміни будь-яких параметрів (характеристик) його життєдіяльності (функціонування) незначна; прийнятний рівень небезпеки (прийнятний ступінь захищеності від загроз), що залежить від витрат на обмеження дії ініціюючих небезпеку факторів [1, с. 290].

Друга група визначень побудована на використанні поняття “ризик”. Прикладом такого підходу є визначення, наведене в ДСТУ 2293-99 “Охорона праці. Терміни та визначення основних понять”, що визначає безпеку як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди; відсутність неприпустимого ризику, пов’язаного з можливістю нанесення шкоди.

До третьої групи належать визначення, що містять у собі суб’єктивні оцінки. Це, по-перше, визначення безпеки як стану надійності, спокою та впевненості, тобто коли взагалі виключена небезпека; по-друге, збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо [4, с. 19].

Останнє визначення можемо вважати перехідним до четвертої групи, до якої ввійшли визначення, що розглядають поняття “безпека” з точки зору системного та кібернетичного підходів. До таких визначень можемо віднести:

- стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування і розвитку [6];
- захищеність життєво важливих інтересів і потреб системи від широкого спектра внутрішніх і зовнішніх загроз, різних за своєю природою; це низький рівень загроз, які можуть перешкоджати стійкому функціонуванню певного суб’єкта [9, с. 8–9];
- якісна характеристика об’єкта (системи), здатність об’єкта до існування і розвитку та його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз [10, с. 375].

За суб’єктами спостерігаємо визначення безпеки, що стосується окремої особистості, суспільства та держави. Економічне дослідження має справу насамперед з такими суб’єктами, як суспільство та виразник його інтересів – держава. Тому в економічній літературі набули поширення поняття “державна безпека” та “національна безпека”. Ми вважаємо, що мова повинна йти про національну безпеку, оскільки держава є самостійним суб’єктом економічних відносин поряд з домашніми господарствами та бізнес-сектором. Тобто національна безпека як захищеність інтересів населення певної країни є провідною категорією

аналізу безпеки. Згідно з українським законодавством, зокрема Законом України “Про основи національної безпеки України”, національна безпека визначається як – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

У сучасних умовах розвитку та функціонування світової економіки особливе місце посідає забезпечення економічної безпеки, що є однією з найважливіших складових національної безпеки, оскільки саме через економічні важелі починає здійснюватися вплив як на політичні, так і соціальні процеси всередині країни.

На сьогоднішній день у науковій літературі існує багато різноманітних поглядів на дефініцію економічної безпеки. Найбільш коротко дає визначення цьому поняттю В. Савін, який зазначає, що економічна безпека – це система захисту життєво важливих інтересів країни [10, с. 46]. Для повноти вивчення проблеми згрупуємо деякі підходи до визначення економічної безпеки в таблицю 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття “економічна безпека”

Визначення поняття “економічна безпека”	Автор і джерело
Головна складова національної безпеки визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій	Губський, Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : монографія / Б. В. Губський. – К. : 2001. – 122 с.
Стан виробництва в країні, при якому процес сталого розвитку економіки та соціально-економічна стабільність суспільства забезпечуються практично незалежно від наявності і дії зовнішніх факторів	Курс лекцій “Економічна безпека України” [Текст]
Умови, що створюються державою, які гарантують недопущення нанесенню господарству країни непоправних збитків від внутрішніх і зовнішньоекономічних загроз; стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного та оборонного існування та прогресивного розвитку країни, невразливість і незалежність її економічних інтересів стосовно можливих внутрішніх і зовнішніх загроз і впливів	Борисов, А. Б. Большой экономический словарь [Текст] / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2007. – 860 с.

Продовж. табл. 1

Визначення поняття “економічна безпека”	Автор і джерело
Захищеність економіки країни від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якій забезпечується можливість і здатність створювати належні соціально-економічні умови стабільного функціонування і розвитку особистості, суспільства і держави	Большая энциклопедия [Текст] : в 62 томах. – М. : ТЕРРА, 2006. – Т. 5. – 592 с.
Стан, за якого внутрішні і зовнішні умови забезпечують можливість економічного прогресу країни, суверенного, без втручань і тиску ззовні визначення шляхів і форм соціально-економічного розвитку в інтересах добробуту народу	Енциклопедія банківської справи України [Текст] / за ред. В. С. Стельмаха. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
Означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків	Городецкий, А. Вопросы безопасности экономики России [Текст] / А. Городецкий // Экономист. – 1995. – № 10. – С. 44–50
Це здатність країни генерувати позитивні зрушення в національній економіці, протистояти зовнішнім економічним загрозам і гідно презентувати себе на зовнішньому ринку	Сухоруков, А. І. Финансовая безопасность держави [Текст] : навчальний посібник / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
Стан країни, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для покращення життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростанні добробуту її мешканців	Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення [Текст] : підручник / Г. Пастернак-Таранушенко ; ред. Б. Кравченко ; Київський економічний ін-т менеджменту. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
Полягає в забезпеченні економічного розвитку суб'єкта, що розглядається, з метою забезпечення соціальних та економічних потреб суб'єктів, функціонуючих на території даного об'єкта при оптимальних витратах різного роду, що забезпечують цей розвиток, тобто такий стан економіки та соціальних інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист економічних, соціальних та інших інтересів громадян, а також здатність влади створювати і реалізувати механізми захисту цих інтересів при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів	Механизмы управления экономической безопасностью [Текст] : монография / Ю. Г. Лысенко [и др.] ; Донецкий нац. ун-т. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.

Однак, як зазначалося вище, наведені в таблиці дефініції відображають лише деякі підходи до визначення поняття “економічна безпека” і не вичерпують всіх можливих варіантів визначень. А. І. Сухоруков пропонує поділ існуючих на сьогодні точок зору щодо визначення економічної безпеки на три групи. Представники першої трактують економічну безпеку як стан захищеності економіки від певних негативних внутрішніх і зовнішніх впливів. Друга точка зору розглядає економічну безпеку як набір певних інструментів, відводячи їй лише службову роль для забезпечення безпеки країни. У цьому контексті економічна безпека може розглядатися як стан стійкості економічної системи. Інші науковці розглядають економічну безпеку як спроможність національної економіки протистояти негативним впливам.

Незважаючи на те, що серед вчених немає однозначного підходу до трактування поняття “економічна безпека”, в Україні на законодавчому рівні встановлено визначення цього поняття, зокрема в наказі Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 “Методика розрахунку рівня економічної безпеки України” економічна безпека визначається як такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім’ї, суспільства та держави. Під загрозами розуміють сукупність наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в економічній сфері. Складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека.

Більшість досліджень, що розглядають економічну безпеку, визнають, що вона складається із системи складових, і провідною в цій системі є підсистема фінансової безпеки. Деякі автори взагалі ототожнюють поняття фінансової та економічної безпеки. Проте, на нашу думку, таке ототожнення не є коректним, оскільки економіка є дещо ширшим поняттям, ніж відносини, що виникають у процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Треба зазначити, що деякі автори, наприклад Пастернак-Таранушенко, виділяють не фінансову, а фінансово-грошову безпеку шляхом відокремлення цінової безпеки, проте, на нашу думку, такий підхід є доволі штучним.

Для спрощення аналізу проведемо класифікацію підходів до визначення фінансової безпеки. Перший підхід розглядає фінансову безпеку з точки зору безпеки (стану) її складових, до такого типу належить визначення, наведене в методиці Міністерства економіки, яка визначає фінансову безпеку як такий стан бюджетної, грошово-кредитної,

банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Схожим до попереднього є визначення Б. В. Губського, проте автор виділяє лише фінансову, грошово-кредитну та валютну складові фінансової безпеки. А. І. Сухоруков, розглядаючи фінансову безпеку, виділяє бюджетну, податкову та грошово-кредитну складові. Цікавим є визначення С. І. Пирожкова, який розглядає фінансову безпеку як такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської і податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі [7, с. 16]. Основним недоліком наведених підходів, на нашу думку, є те, що, оскільки фінансова система є складною динамічною системою, їй властива емерджентність або системний ефект, тобто незвідність властивостей системи до суми властивостей її компонентів, таким чином фінансова безпека не може виступати як сума безпек її компонентів.

Другий підхід базується на понятті стійкості. Так російський економіст В. В. Бурцев визначає фінансову безпеку як здатність державних органів забезпечувати стійкість економічного розвитку, платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів. Близьким до попереднього є визначення, наведене в “Сучасному економічному словнику” Б. А. Райзберга, що визначає фінансову безпеку як створення умов стійкого, надійного функціонування фінансової системи країни, держави, регіону, що запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоїв у забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами, порушення стабільності грошового обігу.

Третій підхід пов’язаний з поняттям захищеності. А. Г. Загородній визначає фінансову безпеку як захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, установ та організацій, регіонів, галузей і секторів економіки, держави загалом фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання фінансових зобов’язань [5, с. 79].

Інші науковці розглядають фінансову безпеку як складну систему. Так, Т. Г. Кубах говорить про фінансову безпеку як багаторівневу систему, яка покликана захищати фінансові інтереси держави, суб’єкта господарювання та громадянина від зовнішніх і внутрішніх загроз на макрота мікрорівнях [12, с. 50].

При всій багатоплановості визначень фінансової безпеки треба зазначити, що існує деяка плутанина при вживанні терміна “державна”

і, відповідно, терміна “фінансова безпека держави”. Для характеристики фінансової безпеки в країні ми вважаємо доцільним не використовувати термін “фінансова безпека держави”, який характеризує стан лише одного з макросуб’єктів, а не всього фінансового сектора національної економіки, а використовувати термін “національна фінансова безпека”, під якою ми будемо розуміти такий стан національної фінансової системи та фінансових відносин всередині країни, який характеризується захищеністю та стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому макроекономічні суб’єкти повною мірою забезпечені фінансовими ресурсами, необхідними їм для стійкого розвитку, задоволення потреб та виконання зобов’язань і, як результат, забезпечення економічного розвитку країни. У цьому визначенні під фінансовою системою будемо розуміти таку сферу, до якої входять ринки, посередники, фірми, що надають фінансові послуги, та інші інститути, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії та урядові організації реалізують прийняті ними фінансові рішення [13, с. 61].

В аналізі національної фінансової безпеки особливу роль відіграють такі підсистеми національної фінансової системи: бюджетна, валютна, банківська, грошово-кредитна, підсистеми фондового та страхового ринків.

Висновки. Враховуючи сучасний стан і перспективи розвитку світової економічної системи, особливого значення набуває проблема забезпечення національної безпеки, насамперед її економічного та фінансового напрямку. Для їх характеристики використовується поняття “національна економічна та фінансова безпека”. Проведений аналіз показав, що при всій багатоплановості існуючих на сьогодні дефініцій вказаних понять можна говорити про недосконалість методологічних підходів до характеристики такого складного явища, як фінансова безпека. Це призводить до помилок у розумінні її природи та складових, каналів впливу і, як результат, невідповідної реакції макроекономічних суб’єктів на внутрішні та зовнішні загрози у фінансовій сфері. Отже, вдосконалення методологічних підходів до визначення ролі та змісту національної фінансової безпеки є актуальним і потребує додаткових досліджень.

Список літератури

1. Большая энциклопедия [Текст] : в 62 томах. – М. : ТЕРРА, 2006. – Т. 5. – 592 с.
2. Большой экономический словарь [Текст] / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
3. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] : в 4 т. Т. 1: А-З / В. И. Даль. – СПб. : Диамант, 1996. – 800 с.

4. Жалібо, Є. П. Безпека життєдіяльності [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти I–IV рівнів акредитації / Є. П. Жалібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний. – К. : Каравела, 2003. – 328 с.
5. Загородній, А. Г. Фінансово-економічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
6. Курс лекцій “Экономическая безопасность Украины” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.msu.kharkov.ua/ru/downloads/ekon_bezop_1_2.doc.
7. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [Текст] / за редакцією академіка НАН України С. І. Пиріжкова. – К. : НІПМБ, 2003. – 42 с.
8. Механизмы управления экономической безопасностью [Текст] : монографія / Ю. Г. Лысенко [и др.] ; Донецкий нац. ун-т. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
9. Національна економіка [Текст] : підручник / ред. П. В. Круш. – К. : Каравела, 2008. – 416 с.
10. Савин, В. Некоторые аспекты экономической безопасности России [Текст] / В. Савин // Международный бизнес России. – 1995. – № 9. – С. 14–16.
11. Словарь современных экономических и правовых терминов [Текст] / авт.-сост. : В. Н. Шимов, А. Н. Тур, Н. В. Стах и др. – Минск : Амалфея, 2002. – 816 с.
12. Сутність фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави [Текст] / Т. Г. Кубах // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2. – С. 46–51.
13. Финансы [Текст] : учебное пособие / З. Боди, Р. К. Мертон ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 592 с.

Summary

In this article there is an analysis of methodological approaches to determination of such definitions as “the security”, “the economic security”; the description of the essence of definition of the national financial security as the component of the economic security.

Отримано 03.03.2011

Дмитрієв, Є.Є. Сучасні підходи до визначення сутності національної фінансової безпеки [Текст] / Є.Є. Дмитрієв // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. - Суми, УАБС НБУ, 2011. - Вип. 32. - С. 271-279.